

Nihil novi sub sole? De historische wortels van het naoorlogse Vlaams- nationalisme en hun invloed op de hedendaagse politiek

Niels Matheve

Niemand kan er nog naast kijken: de Belgische politiek wordt meer en meer gekenmerkt door een politieke strijd in de letterlijke zin van het woord. “De N-VA pakt dossiers enkel destructief aan. Ze wil geen overleg, geen consensus. Het is een stelletje autisten geworden” (De Standaard, 23 januari 2013). “De socialisten willen wel bepalen, maar niet betalen” (Radio 1, 28 juni 2012). Er gaat de laatste maanden geen week voorbij of de Nieuw-Vlaamse Alliantie (N-VA) en de overige politieke partijen vliegen elkaar in de haren over een of ander actueel politiek thema, een schouwspel dat door de media maar al te gretig wordt opgepikt. Vooral tussen de linkerkzijde en de Vlaams-nationalisten lijkt de relatie erg gespannen, ondanks het feit dat sp.a en N-VA samen in de Vlaamse regering zitten. Waar komt die ‘plotse’ polarisatie vandaan? Hoe kan het dat de verhoudingen tussen de Vlaams-nationalisten en de Vlaamse socialisten al haast even verzuurd zijn als die met de Waalse socialisten? Het antwoord op die vraag is eenvoudig: de spanningen tussen beide zijn er altijd geweest. De geschiedenis van het Vlaams-nationalisme wordt immers al decennialang gekenmerkt door zowel een interne als een externe spanning tussen links en rechts, tussen progressief en conservatief en tussen pragmatisme en dogmatisme. Doorgaans speelden die spanningen zich af in de marge, simpelweg omdat het Vlaams-nationalisme in de Belgische politieke geschiedenis slechts een ‘marginaal’ verschijnsel was. Maar met de klinkende verkiezingsoverwinning van N-VA (2010) werd het hiervoor vernoemde spanningsveld in één klap in het centrum van de Belgische politiek gebracht, met de gekende politieke crisis tot gevolg. In dat opzicht bieden een aantal ervaringen uit het verleden een belangrijke verklaring voor de houding van de Vlaams-nationalisten in de hedendaagse politiek.

1. Inleiding

De Belgische politiek is door zijn complexe staatsstructuren nooit eenvoudig te doorgronden geweest, en de recente electorale aardverschuivingen hebben de situatie er niet eenvoudiger op gemaakt.¹ Terwijl in het noorden van het land de rechts-conservatieve N-VA grote successen boekte, wisten in het zuiden de Waalse socialisten (PS) hun electorale positie nog te versterken. Door de gewaarborgde pariteit in de ministerraad waren beide partijen – nochtans elkaars ideologische tegenpolen – na de federale verkiezingen van 2010 bijgevolg gedoemd tot samenwerken. Dat verliep niet van een leien dakje, integendeel. Wie er de berichtgeving vanaf 2010 opnieuw op naleest, wordt om de oren geslagen met woorden als ‘crisis’, ‘polarisatie’ en ‘politieke impasse’. Maar anders dan soms gesuggereerd wordt, beperken die crisis en polarisatie zich niet louter tot de relatie tussen PS en N-VA of het federale niveau in het algemeen. Daarvoor zijn er ook op het regionale, Vlaamse niveau te veel spanningen. Er is bijgevolg eerder sprake van een ‘hernieuwde’ levensbeschouwelijke polarisatie, die in heel wat aspecten doet terugdenken aan de situatie in België (1945-1958) en Nederland (1966-1977) van enkele decennia geleden. De klassieke Belgische tegenstelling tussen katholieken (Vlaams-nationalisten en de katholieke partij) en vrijzinnigen (liberalen en socialisten) mag dan wel maatschappelijk verdampt zijn, zij heeft in ieder geval plaatsgemaakt voor een nieuwe tegenstelling tussen conservatieve en progressieve krachten in de politiek.

Deze tegenstellingen tussen de progressieve linkerzijde – in het bijzonder de

socialisten – en de conservatieve Vlaams-nationalistische rechterzijde komen steeds opnieuw duidelijk tot uiting, en dat op alle niveaus. Naast het federale gebakkelei, zijn de relaties tussen sp.a en N-VA bijvoorbeeld ook in de Vlaamse regering op zijn zachtst gezegd gespannen. Vlaams minister Freya Van Den Bossche (sp.a) gaf dat eind januari 2013 nog zelf toe: “Een vriendenclub is de Vlaamse regering nooit geweest. Sp.a en N-VA werken op gespannen voet samen” (*De Morgen*, 29 januari 2013). Bij de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2012 was er niet minder sprake van polarisatie, wel integendeel. In Antwerpen vertaalde zich dat overduidelijk in de verkiezingsuitslag met N-VA aan de ene kant en de stadslid van Patrick Janssens, Groen en PVDA aan de andere kant. Eenzelfde scenario kondigde zich voor de verkiezingen aan in Gent, maar daar slaagde N-VA er in tegenstelling tot in Antwerpen niet in om het ‘electorale middenveld’ aan de traditionele, centrumrechtse partijen te onttrekken. In ieder geval bleek met deze gemeenteraadsverkiezingen duidelijk dat de toegenomen polarisatie tussen de linkerzijde en de Vlaams-nationalisten geen exclusief gegeven was van het federale niveau maar zich evenzeer op andere niveaus manifesteerde, zeker in grote steden waar ook supralokale thema’s hun weg vinden naar de politiek.

Die polarisatie is echter niet nieuw. In de politieke historiografie wordt immers al lang verwezen naar de drie traditionele breuklijnen in de Belgische politiek: de levensbeschouwelijke (katholiek vs. vrijzinnig), de sociaaleconomische (overheid vs. vrije markt) en de communautaire

(Vlaams vs. Franstalig). De tegenstelling tussen conservatieve, eerder onderne-mer- en kapitaalgerichte separatistische Vlaams-nationalisten enerzijds en progressieve, eerder arbeidersgerichte ‘Belgisch-gezinde’ socialisten anderzijds is daarbij net zo min *nieuw* als het bestaan van de breuklijnen zelf. Anders dan partijslogans als ‘De Kracht van Verandering’ doen vermoeden, is er op zich dus niet zoveel veranderd: zowel ideologisch als partijstrategisch is er in het Belgische partijlandschap een grote continuïteit, ook bij de Vlaams-nationalisten. Niets nieuws onder de zon dus, ware het niet dat de Vlaamse kiezer de electorale kaarten de laatste jaren flink door elkaar geschud heeft. Het is bijgevolg niet een of andere ideologische vernieuwingsbeweging, maar de sterk gewijzigde electorale verhouding tussen de partijen die de belangrijkste reden voor de sterk toegenomen politieke polarisatie in België is. Wat precies de motieven van de kiezers waren, doet in dit verband niet eens ter zake. We kunnen alleen vaststellen dat deze nieuwe verhoudingen nauwelijks de houding van de partijen ten aanzien van elkaar veranderd hebben. De traditionele partijen blijven zich immers zelfs na historisch lage scores in de eerste plaats als beleidspartijen gedragen, terwijl de uiterst succesvolle Vlaams-nationale lijst haar rol als zweeppartij nog niet ontgroeid lijkt... Dat is niet toevallig zo. Het is het resultaat van een lange geschiedenis die de Belgische partijen maar moeilijk van zich af lijken te schudden. Vooral bij de partij die vandaag de spil is van het politieke leven in Vlaanderen, de Nieuw-Vlaamse alliantie (N-VA), is dat duidelijk het geval. Wie de geschiedenis van het Vlaams-nationa-

lisme van naderbij bekijkt, zal immers merken dat haar historische en ideologische wortels zowel tussen de partijen onderling (extern) als binnen de Vlaams-nationale partijen zelf (intern) al decennialang spanningen voortbrachten die vandaag tot een culminatiepunt komen. Om dat te kunnen begrijpen, moeten we in de eerste plaats de geschiedenis van het Vlaams-nationalisme zelf eens bekijken.

2. Een beknopte geschiedenis van het Vlaams-nationalisme (1954-2013)

Hoewel het enorme electorale succes van een Vlaams-nationale lijst in de Belgische politieke geschiedenis een nieuw gegeven is, is het bestaan van dergelijke lijsten dat niet. De eerste Vlaams-nationalistische partijen ontstonden in de tussenoorlogse periode, maar de directe ‘voorouder’ van de huidige N-VA – de Volksunie – werd pas na de Tweede Wereldoorlog opgericht.² De collaboratie met de Duitse bezetters had het VNV en het Vlaams-nationalisme volledig gediscrediteerd, maar na eerdere pogingen in 1949 en 1954 ontstond in december 1954 toch opnieuw een duurzame Vlaams-nationalistische partij. De Volksunie werd net als haar ideologische voorgangers opgericht en aanvankelijk gedomineerd door traditioneel rechts-conservatieve katholieke Vlaams-nationalisten, maar binnen de partij ontstond geleidelijk aan ook een meer progressieve, pragmatische groep. In tegenstelling tot vroegere Vlaams-nationale lijsten wist die groep de traditioneel rechts-conservatieve

krachten zelfs te overvleugelen en de leiding van de partij op zich te nemen. De gevolgen hiervan waren verrijkend. Daardoor werd immers voor het eerst in de geschiedenis een Vlaams-nationale partij aangezien als een valabele en betrouwbare potentiële beleidspartij. Vanuit die positie wist de Volksunie mee vorm te geven aan de federalisering van het land, met als (voorlopig) hoogtepunt de afronding van het Sint-Michielsakkoord in 1992-1994, dat België officieel omvormde van een unitaire naar een federale staat.

De tweedeling binnen de Volksunie leidde binnen de partij echter ook tot felle spanningen die regelmatig aan de oppervlakte kwamen. Het beruchte Egmontpact (1977) was daarvan het belangrijkste voorbeeld.³ De pragmatische vleugel pleitte in dit dossier vóór de invoering van het pact, terwijl een dogmatische minderheid het Egmontpact hevig bestreed. De onenigheid over dit dossier leidde eind jaren zeventig tot de afscheuring van het Vlaams Blok en het ontslag van Hugo Schiltz als partijvoorzitter. Ook nadien bleef het onrustig in Vlaams-nationale rangen, wat in 2001 zelfs uitdraaide op een volledige desintegratie van de partij en de oprichting van het links-progressieve Spirit en de rechts-nationalistische N-VA. Die opsplitsing van de Volksunie was voor haar ideologische opvolgers nochtans niet meteen een succesverhaal. Beide partijen slaagden er aanvankelijk nauwelijks in om zich staande te houden in het politieke landschap. Bij de eerste electorale test in 2003 besliste Spirit al meteen een kartel aan te gaan met Sp.A, terwijl N-VA – dat wel alleen naar de kiezer trok – enkel in West-Vlaanderen de kiesdrempel kon overwin-

nen en bijgevolg slechts één verkozenen naar het parlement kon sturen. Maar terwijl Spirit er nadien nooit meer in slaagde zichzelf een plaats toe te meten in het politieke landschap, wist N-VA zich opnieuw te profileren middels een strategisch kartel met CD&V en kon het na het einde van het kartel uitgroeien tot veruit de grootste electorale formatie in Vlaanderen.

Het belang van het *Vlaams kartel* (zoals het in de Belgische pers genoemd werd) mag daarin overigens niet onderschat worden. Dat de Nieuw-Vlaamse Alliantie op zo'n korte tijd dergelijke electorale successen wist te boeken, heeft nochtans weinig met het kartel 'as such' te maken en niemand kon dit voorspellen. Dat het kartel belangrijk zou zijn voor de herwaardering en herontdekking van het Vlaams-nationalisme, kan vanuit historisch perspectief nauwelijks verrassend genoemd worden. Er was namelijk een duidelijk precedent, dat precies aan de basis lag van de oprichting van haar ideologische voorganger de Volksunie. In 1948-1949 lanceerde de toenmalige CVP immers de zogenaamde 'verruimingsoperatie', een actie die de rangen van de christendemocraten moest verruimen met enkele personen met een uitgesproken Vlaams profiel (Beke, 2005, p. 362). In de sterke levensbeschouwelijke polarisatie van deze periode streefde de CVP naar een absolute meerderheid en het verhinderen van de oprichting van een aparte Vlaams-nationalistische partij die de CVP electoraal zou verzwakken was hierbij cruciaal. Een belangrijk neveneffect daarvan was echter dat de Vlaamse eisen via de christendemocraten zo opnieuw politiek bespreekbaar werden, zonder twijfel een cruciaal element voor de

heroprichting van Vlaams-nationale lijsten niet veel later.

Een gelijkaardige redenering dreef CD&V en N-VA haast van nature in elkaars armen in 2004. CD&V was er namelijk in 2003 niet in geslaagd om de paarse meerderheid te doorbreken en zag in een nieuwe ‘verruimingsoperatie’ haar kans schoon om dat doel bij een volgende electorale confrontatie wel te bereiken. N-VA van haar kant dreigde volledig te verdwijnen en had dringend nood aan een nieuw platform om zowel haar bestaan als haar ideeën opnieuw kenbaar te maken bij het grote publiek. Zowel in 1948-1958 als in 2004-2008 waren de christendemocraten voor de Vlaams-nationalisten bijgevolg een belangrijke en onmisbare schakel om zichzelf zowel te herdefiniëren in de nieuwe politieke constellatie (respectievelijk na de collaboratie in de Tweede Wereldoorlog en na de federalisering van het land in 1992) als te laten herontdekken door een breder publiek dan de traditionele, maar beperkte achterban. Maar ook op andere vlakken zijn de historische parallellen frappant en blijkt hoezeer het politieke optreden van het hedendaagse Vlaams-nationalisme geworteld is in decennialange tradities.

3. Externe polarisatie: rechts vs. links

Niet alleen de electorale opgang van het Vlaams-nationalisme, ook zijn houdingen aanzien van de andere politieke partijen in België is immers stevig ingebed in het verleden. Dat het Vlaams-nationa-

lisme deels is ontstaan en ‘opgegroeid’ in periodes van sterke levensbeschouwelijke polarisatie, zowel tijdens het interbellum als onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog, laat zich namelijk ook op andere vlakken nog sterk voelen. Zo is de traditioneel moeilijke verhouding met het (Waalse) socialisme/de linkerzijde en het gevoel dat de Waalse landgenoten de belangrijkste rem zijn op een Vlaamse ontvoogding historisch gezien weinig verrassend. Het beeld van de Waalse landgenoten als fundamenteel anders dan de Vlamingen, vindt zijn oorsprong immers voor een groot deel in de diametraal tegengestelde standpunten die de Waalse socialisten (zowat de antipode van de klassiek rechts-katholieke Vlaams-nationalisten) verdedigden in communautair geladen kwesties. In de Vlaams-nationalistische pers was er bijvoorbeeld geregeld sprake van “het Waalse, franskiljonse, socialistische en communistische rapaille” (De Wever, 1994, p. 295). Links, franskiljons en Waals werden quasi synoniemen.⁴ Vooral de grote levensbeschouwelijke conflicten van de periode 1944-1958 speelden daarin een cruciale rol. Deze periode droeg zowel in Vlaanderen als in Wallonië, in het bijzonder bij de politieke protagonisten, sterk bij tot de beeldvorming van het *homogeen* rechtse Vlaanderen en linkse Wallonië. Daaruit ontstond niet alleen het beeld dat Walen fundamenteel *anders* (linkser) waren, maar vooral dat in het bijzonder de Waalse socialisten de grootste belemmering waren voor een goed bestuur in België en in Vlaanderen. De splitsingsretoriek is in dat opzicht niet alleen een taalkundige, communautaire kwestie maar minstens evenzeer een sociocultu-

rele: de wens om op een structurele manier (met name door ze af te splitsen) een fundamenteel andere maatschappijopvatting buiten te sluiten. Dat het ideologisch-maatschappelijke aspect minstens even sterk doorweegt als het communautaire, is evenmin een nieuw gegeven; tijdens het interbellum gebeurde dit ook meermaals. Een voorbeeld daarvan was de reactie van de VNV-leiding op de taalacties van Florimond Grammens die “goed illustreert dat het VNV niet beschouwd kan worden als een louter communautaire partij die opereerde in het raam van de Vlaamse Beweging. Het ideologisch-maatschappelijk project was ten minste zo belangrijk en kreeg in dit geval de voorrang” (De Wever, 1994, p. 298).⁵ Het Vlaams-nationalisme is daarin trouwens geen unicum: bijvoorbeeld ook het Baskische en Catalaanse nationalisme worden sterk gevoed door een gevoel van een fundamenteel andere politieke en maatschappelijke opvatting dan die van de rest van Spanje. De erfenis van het Franco-regime heeft daar echter nog een specifieke dimensie aan toegevoegd.

Deze evolutie is minder evident en vanzelfsprekend dan ze op het eerste gezicht lijkt te zijn. De Vlaamse Beweging is immers in de eerste plaats ontstaan als een beweging voor de ontvoogding van Vlaanderen en de gelijk(waardig)heid van de taalgroepen binnen België. Geleidelijk aan evolueerde dit naar de strijd voor de eentaligheid van Vlaanderen en een culturele autonomie. Dat met deze programmapunten de strijd werd aangebonden met Franstalige Vlamingen en/of de francofone (politieke) elite in het land, was vanzelfsprekend: dat de Waalse landgenoten eveneens in

beeld kwamen, was dat veel minder (de regio rond de taalgrens niet te na gelaten). Die vorm(d)en namelijk voor het taalbeleid noch voor de culturele autonomie in Vlaanderen een fundamentele belemmering. De reden waarom er toch een dergelijke tegenstelling tussen het Waalse socialisme en het Vlaams-nationalisme ontstond, was precies het feit dat het steeds om meer ging dan louter het communautaire, namelijk ook over hun ideologisch-maatschappelijke visie op de samenleving. Dat is vandaag een cruciaal probleem op het federale niveau: de huidige staatsconstructie verplicht namelijk een samenwerking met de belangrijkste partijen van de andere gemeenschap, ook als de grootste partijen van elke gemeenschap diametraal tegenover elkaar staan. Een doorslaggevend element daarbij is niet zozeer dat men in elke gemeenschap een meerderheid moet hebben (dat moet namelijk *niet*: het volstaat om in de Kamer in zijn geheel een meerderheid te behalen), maar de gewaarborgde pariteit in de ministerraad. Die bepaalt immers dat elke regering evenveel ministers van elke taalgroep moet tellen, exclusief de functie van eerste minister. Zelfs wanneer de regering in het parlement dus zou steunen op een meerderheid die gevormd wordt door 75% aan Franstalige zijde en 25% aan Vlaamse zijde, zouden nog steeds evenveel Vlaamse als Franstalige ministers benoemd moeten worden.

De scherpe tegenstelling met de linkerzijde is in ieder geval niet nieuw. Meer nog, ze is zonder twijfel een fundament in de ontstaansgeschiedenis van het politieke Vlaams-nationalisme. Het was volstrekt niet toevallig dat VNV-leider Staf de

Clercq in zijn eerste belangrijke rede in het parlement (1936) zijn pijlen meteen richtte op “de verbroedering van socialisten en communisten” (De Wever, 1994, p. 290). In de decennia na de Tweede Wereldoorlog bleef die scherpe tegenstelling tegenover de linkerzijde steeds aanwezig. In de periode onmiddellijk na de oorlog pleitte vooral de linkerzijde, onder sterke druk van het opkomende communisme, voor een strenge bestraffing van de collaboratie met de Duitse bezetter. Het was niet toevallig onder de linkse regeringen-Van Acker II (1945-1946), -Spaak III (1946), -Van Acker III (1946) en -Huysmans (1946-1947) – met de CVP in de oppositie – dat de strengste straffen werden uitgesproken. Dat was ook Vlaams-nationale middens niet ontgaan, waardoor in deze kringen al snel het beeld ontstond van een heksenjacht op flaminganten, een politieke afrekening, met andere woorden: een ‘repressie’. Zowat gelijktijdig met de repressie vond bovendien een felle polarisatie plaats rond de figuur van Leopold III. Ook de Koningskwestie was in de eerste plaats een confrontatie tussen links en rechts, tussen socialisten en katholieken eerder dan tussen Walen en Vlamingen.⁶ De geografische spreiding van de uitslag van het referendum in 1950 kwam niet toevallig zeer sterk overeen met de spreiding van de stemmen van CVP-kiezers. Dat het eerder om een links-rechtstegenstelling ging dan een Vlaams-Waalse merken we onder meer aan het stemgedrag in de Waalse kantons Dinant-Philippeville, Verviers, Marche-en-Famenne en Neufchâteau-Virton, waar de CVP traditioneel sterk stond en die in meerderheid vóór de terugkeer van Leopold III

stemden. De electorale kaarten spreken in dat verband voor zich: daar waar de CVP domineerde (ook in Wallonië!), stemde de bevolking in meerderheid voor een terugkeer van Leopold. Waar de socialisten de toon aangaven, werd gepleit voor troonsafstand.

Tussen realiteit en perceptie gaapt echter vaak een grote kloof, vooral wanneer partijen daar electoraal hun profijt mee (denken te) doen. De (Waalse) socialisten cultiveerden immers maar al te graag het beeld van de Vlaamsgezinde collaborateurs, terwijl ze zichzelf gretig associeerden met de verzetsbeweging. Hun harde houding in de bestraffing van de collaboratie was dus eerder een politieke zet met de bedoeling de stem van ‘elke rechtgeaarde Belg’ te recupereren, dan ingegeven uit morele overwegingen. De christendemocraten (CVP) pasten een gelijkaardige strategie toe door vooral in Vlaanderen het beeld van ‘slachtoffers’, van ‘vervolgde Vlamingen’ te cultiveren, in de hoop daarmee hun electoraat verder te verruimen met de ‘slachtoffers’ van de repressie. Het ging in het bijzonder om diegenen die voor de oorlog tot de achterban van partijen als Rex en VNV behoorden, partijen die na de oorlog uiteraard ontbonden werden en die bijgevolg een electoraat vrijmaakten ‘dat maar voor het oprapen klaarlag’. Eenzelfde associatie van socialisten en christendemocraten met het verzet enerzijds en de ‘slachtoffers van de repressie’ anderzijds kwam opnieuw bovendien in de Koningskwestie: voor de linkerzijde was Leopold eveneens een Vlaamsgezinde collaborateur, voor de rechterzijde was hij het slacht-

In zekere zin zou men daarom zelfs kunnen stellen dat deze antilinkse houding tot de fundamenteen behoort waarop het naoorlogse Vlaams-nationalisme gebouwd werd. Geen wonder dat bij grote, communautaire betogingen rond de taalgrens of Leuven Vlaams slogans als *'Walen buiten!'* en *'Waalse ratten, rol uw matten'* hand in hand gingen met leuzen als *'links gespuis, ga naar huis'* en *'linkse ratten, rol uw matten'*. De erfenis van de Koningskwesie liet bovendien latent haar sporen na in de politieke houding van (althans een deel van) het Vlaams-nationalisme. De affaire had in hun ogen immers aangetoond dat er met de Waalse socialisten geen compromis mogelijk was. Integendeel, de Koningskwesie versterkte het gevoel dat de Vlaamse meerderheid steeds moest buigen voor een Waalse minderheid, een gevoel dat tot op vandaag fel doorleeft in Vlaams-nationale middens. De teleurstelling over het aftreden van Leopold III situeerde zich bijgevolg niet alleen bij de christendemocratische achterban, maar minstens evenzeer bij de Vlaams-nationalisten, die de christendemocraten verweten te hebben toegegeven aan de linkse druk. Het gaf in ieder geval een nieuwe impuls tot de heroprichting van een afzonderlijke, Vlaams-nationale verkiezingslijst in 1954.⁹ De problematische verhouding tussen het Vlaams nationalisme en 'de linkerzijde' is dus verre van nieuw. Wel integendeel: ze vormt een rode draad doorheen de geschiedenis van het Vlaams nationalisme en manifesteerde zich niet alleen op partijpolitiek niveau, maar ook binnen de Vlaamse Beweging en het Vlaams-nationalisme zelf.

4. Interne tweespalt: pragmatische beleidspartij of ideologische zweespertij?

Al tijdens het interbellum waren er voortdurend spanningen tussen het sterk conservatieve en katholieke Vlaams-nationalisme en de Vlaamsgezinde elementen in het liberalisme en socialisme. Het Willemsfonds verzette zich bijvoorbeeld evenzeer tegen een ultramontaans (doorgedreven, pausgezind katholiek) of een "hitleriaans Vlaams Vlaanderen" als tegen een franskiljons België (Van Velthoven, 2005, pp.18-20).¹⁰ Vlaamsgezinde socialisten voerden een gelijkaardig discours wanneer ze zich tijdens het eerste Vlaams Socialistisch Congres (1937) fel afzetten tegen een "autonoom fascistisch en klerikaal Vlaanderen", dat naar eigen zeggen het Vlaams socialisme buiten de Vlaamse volksgemeenschap wilde sluiten (Witte & Van Velthoven, 1998, p. 118). Zelfs binnen het VNV waren er tegenstellingen tussen een pragmatische democratische minderheidsgroep en de meer autoritaire partijleiding.

Ook na de Tweede Wereldoorlog zou het niet lang duren voor interne tegenstellingen opnieuw de kop opstaken. Hoewel de partij bij haar oprichting in december 1954 nog de klassieke doctrine, rechts-katholieke signatuur van het verleden met zich meedroeg, zou ze in de jaren zeventig immers – ironisch genoeg – evolueren naar een pragmatische, eerder links-progressieve (potentiële) beleidspartij.¹¹ Dat gebeurde vooral onder het voorzitterschap van de in 1963 tot de Volksunie toegetreden Hugo Schiltz.¹² In de jaren zestig was naast de conserva-

tieve, dogmatisch Vlaams-nationalistische rechtervleugel die de partij had opgericht, namelijk geleidelijk aan ook een sociaal-progressieve flamingantische 'linkervleugel' ontstaan (Hoflack, 1992). Daarmee groeide binnen de partij een spreidstand tussen de nationalistische doctrine van de rechterzijde en een maatschappijkritische doctrine van linkse makelij, die geleidelijk aan onhoudbaar werd en in de eerste helft van de jaren zeventig culmineerde in een intern conflict. Karel Van Nieuwenhuyse schrijft hierover: "Twee clans, met enerzijds Hugo Schiltz en Maurits Coppieters, en anderzijds Frans Van Der Elst, Wim Jorissen en Evrard Raskin stonden tegenover elkaar. Terwijl de enen aan de partij een ruim programma wilden geven (met een sociaaleconomisch actieplan) en haar tot een potentiële beleidspartij wilden omvormen, zwoeren de anderen eerder bij de Vlaams-nationalistische doctrine en de oppositie. In de verkiezing voor een partijvoorzitter (Frans Van Der Elst bleef wel algemeen voorzitter) tussen Hugo Schiltz en Evrard Raskin werd de tweestrijd duidelijk. [...] Hugo Schiltz won op 12 november 1973 het pleit. *De Standaard* besloot dat de VU blijkbaar de richting was ingeslagen van de omvorming tot een beleidspartij" (2005, pp. 282-283).

De sterke meningsverschillen tussen beide groepen kwamen opnieuw fel tot uiting bij de eerste regeringsdeelname van de partij in 1977 en vooral bij haar medewerking aan het fel gecontesteerde Egmontpact. Zonder de hele geschiedenis van het pact opnieuw te willen doorlichten: het conflict kaderde binnen de Volksunie vooral in een meningsverschil over de te volgen strategie voor de reali-

satie van een Vlaamse ontvoogding. De pragmatische centrumgroep van Schiltz wilde de kern van zijn programma verzekerd zien door toegevingen te doen aan de eisen en gevoeligheden aan de andere zijde van de taalgrens. Volgens hen kon zo door een aantal noodzakelijk geachte toegevingen in één klap een groot deel van het eigen programma gerealiseerd worden. Deze pragmatische opstelling kon echter op weinig begrip rekenen van de dogmatische, Vlaams-nationale rechtervleugel, aangevuurd door Karel Dillen. Deze predikte een principiële houding, waarbij er van toegevingen op communautair vlak geen sprake kon zijn, zelfs niet als daarmee belangrijke stappen gezet konden worden op weg naar meer Vlaamse autonomie. Ze gingen daarbij uit van de rechtvaardigheid van hun eisen, waarbij elke toegeving ten aanzien van het oorspronkelijke programma *de facto* neerkwam op een onrechtvaardigheid ten aanzien van de Vlaamse ontvoogding. In feite was dit een voortzetting van het conflict dat al in 1973 aan de oppervlakte was gekomen tussen pacificatie en confrontatie, tussen een compromisgerichte beleidspartij en een principiële zweeppartij, maar ook tussen de progressieve centrumlinkse en de conservatieve rechtse vleugel van de partij. Een rechtstreeks gevolg van deze tweedracht was de afscheuring van de radicale rechtervleugel die zich organiseerde in het Vlaams Blok.¹³ Daarmee kwam er geen einde aan de verdeeldheid binnen de Volksunie. Het belangrijkste deel van de conservatieve rechterzijde, met boegbeelden als Van Der Elst en Jorissen, bleef de partij immers trouw. De funda-

mentele tweespalt zou ook na het mislukte Egmontpact een constante blijven in de geschiedenis van de Volksunie en culmineerde in 2001 in een splitsing van de partij in het links-liberale Spirit en de rechts-nationalistische N-VA.

Daarmee is N-VA de rechtstreekse erfgenaam van de conservatieve, doctrinaire rechtervleugel uit de Vlaamse Beweging die de Volksunie in 1954 had opgericht. Vanuit die optiek is het weinig verbazingwekkend dat de Vlaams-nationalistische partij zowel politiek-strategisch als ideologisch nog zeer sterk aanleunt bij haar voorganger. Niet de ideologie of strategie van de Vlaams-nationalisten is veranderd, maar de electorale situatie. De Volksunie had bij haar oprichting immers niet zozeer tot doel om zelf aan het beleid deel te nemen als wel als electorale zweeppartij de CVP “op het rechte pad te houden” (Van Nieuwenhuyse, 2005). Vanuit de oppositie kon de partij een principiële houding handhaven en precies door haar aanwezigheid ook de andere partijen, in het bijzonder de christendemocraten, aansporen om de Vlaamse belangen niet te veronachtzamen. Die houding weerklinkt vandaag nog deels door in de retoriek van N-VA, wanneer de partij verklaart niet noodzakelijk aan het beleid te willen deelnemen (N-VA-persbericht 18 maart 2008). De Vlaams-nationalisten verkiezen blijkbaar nog steeds – al dan niet bewust – een principiële zuiverheid in de oppositie boven een pragmatische, maar door een compromis aangetaste positie in de nationale regering. Dat is op zich een verdedigbare keuze, maar ze zorgde door de grote verkiezingsoverwinning van N-VA in 2010 wel voor een

heuse revolutie in de Belgische politiek. Het electorale resultaat plaatste N-VA immers in *pole position* voor de vorming van een nieuwe regering, terwijl de partij ideologisch, politiek-strategisch en historisch een principiële rol in de oppositie verkiest boven regeringsdeelname die per definitie een compromis en dus toegevingen op het eigen programma betekent. Met andere woorden: een partij die ideologisch nog sterk verknocht was aan haar rol als zweeppartij werd plots door de electorale situatie gedwongen in de rol van belangrijkste beleidspartij, een rol die in een coalitiesysteem zoals dat in België van kracht is, per definitie compromisgericht is. Bovendien zou een dergelijke regering noodzakelijkerwijs gevormd moeten worden met de electorale winnaar van Franstalig België: de PS. Zoals hiervoor uitvoerig toegelicht, waren de verhoudingen tussen de Franstalige socialisten en de Vlaams-nationalisten altijd al erg gespannen en beschouwen beide tegenpolen elkaar traditioneel als de belichaming van alles waar zij zelf tegen zijn, kortom: als belichaming van alles wat slecht is. Het stond in de sterren geschreven dat een regering met beide tegenpolen als belangrijkste partners niet levensvatbaar was. Het gevolg daarvan was een spreekwoordelijke patstelling in de regeringsvorming.

5. Nihil novi sub sole?

Niets nieuws onder de zon dus? Uiteraard is de titel enigszins ongenueanceerd gekozen en zijn er zowel electoraal, maatschap-

pelijk als partijpolitiek zeker een aantal belangrijke verschillen tussen het Vlaams-nationalisme vandaag en enkele decennia geleden. Maar dat verandert niets aan de kern van de zaak: de houding van N-VA is zowel ideologisch als politiek-strategisch zeer sterk getekend door elementen uit het verleden. Het Vlaams-nationalisme is immers ontstaan als een klassiek rechts-conservatieve stroming die zich steeds fel heeft afgezet tegen de linkse elementen in de Belgische en Vlaamse samenleving. In die zin zijn de scherpe spanningen in de Belgische politiek vandaag niet nieuw. Wel zijn ze sterk in intensiteit toegenomen. Ook dat is echter niet zozeer het gevolg van een nieuwe ideologische opstelling van bepaalde politieke partijen, maar simpelweg van de electorale aardverschuivingen die zich de laatste jaren in België hebben voorgedaan. Het feit dat de twee grootste tegenpolen in het politieke veld – PS en N-VA – gedwongen met elkaar het veld werden ingestuurd, heeft de tegenstellingen zonder twijfel op de spits gedreven. Bovendien is N-VA de ideologische erfgenaam van de conservatieve, doctrinaire rechtervleugel van de voormalige Volksunie, een groep die steeds zeer wantrouwig en zelfs ronduit afkerig stond tegenover grote compromissen die een *conditio sine qua non* vorm(d)en voor een staats hervorming in België. In dat opzicht wegen zowel de externe als interne spanningen uit het verleden nog steeds zeer sterk op de beleidshouding van de Vlaams-nationale partijtop.

Is een stabiele coalitie met de klassiek rechtse, dogmatische Vlaams-nationalisten dan onmogelijk? Geenszins. Er zijn tal van voorbeelden uit de praktijk die het

tegendeel bewijzen. Zelfs coalities met de Vlaamse socialisten (zoals de lokale bestuurscoalities in onder meer Kortrijk, Lint en Duffel na de gemeenteraadsverkiezingen van 2012) komen voor en blijken geen fundamentele belemmering voor een stabiele coalitie. Toch halen deze vaststellingen bovenstaande analyse niet onderuit. Zo lang er geen communautaire of levensbeschouwelijke punten op de agenda staan, gedragen de Vlaams-nationalisten zich immers politiek-strategisch nauwelijks anders dan andere politieke formaties. Dat partijen met een duidelijk rechtse signatuur bij voorkeur met andere (centrum)rechtse partijen regeren, is politiek gezien weinig opzienbarend. Wanneer echter ook socioculturele thema's (in het bijzonder uiteraard de communautaire) op de politieke agenda verschijnen, blijken de Vlaams-nationalisten echter nog steeds sterk verankerd in hun traditionele *modus operandi*. De ervaringen uit het verleden rond de repressie, de Koningskwesie, de taalgrens en het beruchte Egmontpact hebben hen uitzonderlijk gevoelig gemaakt voor 'toegevingen' in communautaire aangelegenheden. De eigen achterban, die de traditionele partijen keer op keer verwijt 'plat op de buik te gaan' en de Vlaamse belangen te grabbel te gooien in ruil voor ministerportefeuilles, aanvaardt op dit terrein nog steeds niet dat de principiële maar polariserende houding ten aanzien van communautaire dossiers wordt ingeruild voor een meer pragmatische koers, die per definitie betekent dat men tegemoetkomt aan andere staats- en maatschappijopvattingen. Daar veranderen ook de sterk gewijzigde electorale verhoudingen niets aan. In zekere

zin bespeuren we bij de Vlaams-nationalisten dus een 'historische achterdocht' ten aanzien van zowel de meer pragmatische houding van de andere (Vlaamse) partijen als in het bijzonder ten aanzien van de Waalse socialisten. In dat opzicht is de N-VA anno 2013 – ondanks de grote electorale successen – nog steeds in wezen eerder een *zweep-* dan een *beleidspartij*.

Die polarisering is trouwens niet alleen op het federale niveau merkbaar. Wanneer socioculturele thema's, vooral wanneer het gaat over identiteit en Vlaamse aangelegenheden, zich toch op andere niveaus manifesteren, zoals met de aanstelling van schepen voor Vlaamse zaken Karim Van Overmeire (ex-Vlaams Belang) in Aalst, vertaalt zich dat ook daar meteen in een sterke polarisatie en een op zijn minst gespannen relatie met de linkerkant (*De Standaard*, 5 november 2012). Men zou kunnen opwerpen dat de Vlaamse regering-Peeters II niet binnen dat denkkader past, maar ook daar is al meermaals gebleken dat men onderling op zijn zachtst gezegd wantrouwig is. Dat werd zowel bij sp.a als bij N-VA al met zoveel woorden gezegd (*De Morgen*, 19 januari 2013). Bovendien wordt de Vlaamse regering doorgaans veel minder geconfronteerd met moeilijke dossiers waarover sterk uiteenlopende meningen bestaan en beschikt ze, in tegenstelling tot de federale regering, gewoonlijk wel over voldoende middelen om zelfs in tijden van economische crisis geen fundamentele keuzes te moeten maken. Wanneer moeilijke dossiers toch op de Vlaamse politieke agenda verschijnen, staat ook daar zeer snel de interne cohesie onder druk (*De Standaard*, 19 juli 2008). Sterker nog: de Vlaams-nationalisten

deinzen er niet voor terug om zelfs hun positie in de Vlaamse regering te gebruiken om druk uit te oefenen op coalitiepartners die federaal onderhandelen, door ermee te dreigen de Vlaamse regering te verlaten en daarmee haar val te bewerkstelligen (*Het Laatste Nieuws*, 27 april 2010). Die houding verschilt weinig van de rol die de Volksunie lange tijd speelde als 'principiële' zweeppartij in de oppositie. De geschiedenis herhaalt zich dus, zij het dat ditmaal niet de pragmatische centrumgroep maar de rechtse *hardliners* aan het langste eind getrokken hebben. Op dat vlak is er een duidelijk verschil tussen de toenmalige voorzitter van de Volksunie en die van de huidige N-VA. Schiltz koos immers doelbewust het pad van de dialoog en het overleg – een strategie die eigen is aan een (potentiële) beleidspartij – , terwijl het discours van De Wever vandaag veel meer gericht is op polarisatie en confrontatie, wat dan weer typisch is voor een zweeppartij. In die zin sluit de huidige N-VA zeer nauw aan bij de rechts-conservatieve Volksunie van de jaren vijftig en zestig die eerder gericht was op *agenda-setting* dan op concrete beleidsdeelname, zeker op het federale niveau. De (weliswaar veel meer gestage) electorale groei van de Volksunie zorgde echter ook voor het ontstaan en de groei van een meer pragmatische vleugel binnen de partij. Die nam in 1973 in de figuur van Hugo Schiltz de leiding over en gaf de Volksunie een nieuwe koers, die sterk zijn sporen heeft nagelaten in de federalisering van het land. Vraag is of de spectaculaire groei van N-VA ook nu weer een dergelijke evolutie naar een meer pragmatische koers in gang zal zetten...

Noten

1. De belangrijkste partijen in België zijn aan Vlaamse zijde de christendemocraten (CVP, nu CD&V), socialisten (BSP, SP en nu sp.a), liberalen (LP, PVV, VLD en nu Open-VLD), Vlaams-nationalisten (Volksunie, nu N-VA), de radicale Vlaams-nationalisten (Vlaams Blok, nu Vlaams Belang), de groenen (Agalev, nu Groen!) en radicaal-links (PVDA); aan Waalse zijde zijn er eveneens de socialisten (PSB, nu PS), liberalen (LP, PLP, nu MR), christendemocraten (PSC, nu CDh), groenen (Ecolo) en radicaal francofonen (FDF). In de jaren zeventig en tachtig waren ook de wallinganten vertegenwoordigd in het parlement met het Rassemblement Wallon (RW).

2. De eerste Vlaams-nationale lijst werd na de Eerste Wereldoorlog opgericht als *het Vlaamsche Front*, beter bekend als de Frontpartij (1918-1933). Toen de partij in de jaren dertig desintegreerde, werd ze opgevolgd door het Vlaams Nationaal Verbond, kortweg VNV (1933-1945) dat zich echter 'verbrandde' aan de collaboratie met Nazi-Duitsland.

3. Het Egmontpact (1977) was een akkoord tussen de christendemocraten (CVP en PSC), socialisten (BSP-PSB) en de regionalistische partijen Volksunie en FDF over de omvorming van België van een unitaire naar een federale staat, inclusief de overheveling van verschillende bevoegdheden naar de gewesten en gemeenschappen.

4. Franskiljon is de spotnaam voor Vlaamingen uit de hogere klassen die veelal uit snobisme het Frans als voertaal gebruikten

in Vlaanderen, en die bijgevolg voorstander waren van de overheersing van de Franse taal in Vlaanderen.

5. Florimond Grammens was een flamingant die eind jaren dertig actie voerde rond de taalgrens en Franstalige borden in Vlaanderen en Brussel overschilderde. Grammens hield er echter andere opvattingen op na dan de VNV-partijleiding en werd om die reden door het VNV volledig genegeerd en waar nodig zelfs bestreden.

6. De Koningskwestie (1940-1951) is het politieke conflict in België over de mogelijke terugkeer van koning Leopold III als Koning der Belgen na de Tweede Wereldoorlog. Verschillende uitspraken en handelingen voor, tijdens en na de oorlog hadden Leopold in die mate gecompromiteerd, dat zijn terugkeer bij een deel van de bevolking op sterk verzet stuitte. De christendemocraten waren voor een terugkeer, de socialisten en liberalen tegen. Uiteindelijk zou Leopold III moeten aftreden ten voordele van zijn zoon kroonprins Boudewijn.

7. Figuur 1: E. Gerard & K. Van Nieuwenhuyse (eds.), *Scripta Politica. Politieke geschiedenis van België in documenten 1918-2008*, Leuven, 2010. Figuur 2: P. Marissal, P.M. Lockhart, G. Van Hamme & C. Vander-motten, *Atlas van België. Politieke geografie*, Gent, 2007.

8. Nochtans had precies het referendum, ondanks de meerderheid van voorstanders, duidelijk gemaakt dat een vertrek van Leopold III onvermijdelijk was. De vorst werd immers enkel gesteund door CVP-kiezers, waardoor de vorst een 'partijdige' monarch

werd, een 'CVP-koning'. Ook bij de CVP besefte men na een tijdje dat zoiets onmogelijk en onhoudbaar was.

9. De directe aanleiding voor de heroprichting van een nieuwe Vlaams-nationale verkiezingslijst in 1954 was echter de toenadering tussen het Vlaams Comité voor Federalisme, het Boerenfront, een Antwerpse middenstandsvereniging en een deel van de voormalige Vlaamse Concentratie. Hoewel de lijst slechts één verkorene behaalde, vormde hij wel de basis voor de oprichting van een nieuwe partij: de Volksunie.

10. Het Willemsfonds (°1851) is een liberale Vlaamse culturele organisatie die werd opgericht ter verdediging van de Nederlandse taal in België. Haar ideologische tegenhangers zijn het Davidsfonds (katholiek) en het Vermeylenfonds (socialistisch).

11. Dat er, zeker bij haar ontstaan, ideologisch geen grote verschillen waren met de Vlaamsgezinde vleugel van de CVP, bleek onder meer uit het Manifest van de Volksunie (1955). Zie: Gerard & Van Nieuwenhuysse, (2010), pp. 233-235.

12. Schiltz werd in 1973 tot voorzitter verkozen na een felle strijd met partijgenoot Evrard Raskin.

13. Het Vlaams Blok was aanvankelijk echter een verkiezingskartel tussen de Vlaamse Volkspartij van Lode Claes en de Vlaams-nationale partij van Karel Dillen.

Bibliografie

- Het taalgrensoffensief is losgebroken! Staf De Clercq te Herne – Grammens te Edingen. *Strijd*, 17 januari 1937.
- N-VA stapt niet in regering maar blijft gaan voor staats hervorming. Persbericht VA, 18 maart 2008.
- Vlaamse regering importeert spanningen. *De Standaard*, 19 juli 2008.
- Bourgeois blij dat Vlaamse regering kan verderwerken. *Het Laatste Nieuws*, 27 april 2010.
- Interview met Bart De Wever en Karel De Gucht. Radio 1, 28 juni 2012.
- Kiezen is verliezen voor sp.a Aalst. *De Standaard*, 5 november 2012.
- Jan Briers doet in zijn broek telkens als Ben Weyts hem belt. *De Standaard*, 23 januari 2013.
- N-VA en sp.a zwartepieten in 'Antwerpse schoolstrijd'. *De Morgen*, 29 januari 2013.
- Beke, W. (2005). *De ziel van een zuil: de Christelijke Volkspartij 1945-1968*. Leuven: Universitaire Pers.
- De Wever, B. (1994). *Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933-1945*. Tielt: Lannoo.
- Gerard, E. & Van Nieuwenhuysse, K. (eds.) (2010). *Scripta Politica. Politieke geschiedenis van België in documenten 1918-2008*. Leuven: Acco.
- Hoflack, K. (1992). *Monologen met Hugo Schiltz*. Leuven: Davidsfonds.
- Marissal, P., Lockhart, P.M., Van Hamme, G. & Vandermotten, C. (2007). *Atlas van België. Politieke geografie*. Gent: Academia Press.

- Van Nieuwenhuyse, K. (2005). *De klauw van een papieren leeuw: een politieke geschiedenis van de krant De Standaard 1947-1976*. Leuven: Acco.
- Van Velthoven, H. (2005). *Zwerver in niemandsland. Julius Hoste en zijn Londens oorlogsdagboek*. Gent: Academia Press.
- Witte, E. & Van Velthoven, H. (1998). *Taal en politiek. De Belgische casus in een historisch perspectief*. Brussel: VUB Press.